

KULOLCHILIKDA AN'ANAVIY USLUBLARNING YO'QOLIB BORISHI: ILDIZLARI VA OQIBATLARI

Mamatqulova Sitora¹

Guliston Davlat universiteti

KEYWORDS

kulolchilik, an'anaviy uslub,
Rishton maktabi,
hunarmandchilik, madaniy
meros, ustoz-shogird an'anasi,
naqsh san'ati, dizayn,
raqamlashtirish, globallashuv.

ABSTRACT

Ushbu maqolada o'zbek xalqining qadimiy san'at turlaridan biri — kulolchilikdagi an'anaviy maktablarning zaiflashib borayotgan holati atroflicha tahlil etilgan. Tadqiqotda Rishton, G'ijduvon, Samarqand kabi yirik kulolchilik maktablarining tarixiy, texnik va estetik xususiyatlari ko'rib chiqilib, bugungi globallashuv jarayonida ularning asta-sekin yo'qolib borishiga olib kelayotgan omillar yoritilgan. Xususan, tijoratlashtirish, ustoz-shogird tizimining uzilishi, raqamli arxivlashdagi sustkashlik va xorijiy estetikaga bo'lgan taqlid muammolarning asosiy sabablari sifatida ko'rsatilgan. Muallif an'anaviy uslublarni asrab-avaylash va rivojlantirish uchun ta'lim tizimini takomillashtirish, raqamli kataloglar yaratish, davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash kabi yechimlarni taklif etadi. Maqola kulolchilik san'atining madaniy meros sifatidagi o'rni va uni saqlash yo'llari haqida ilmiy-nazariy asosda yozilgan bo'lib, san'atshunoslar, hunarmandlar va madaniyat mutaxassislari uchun amaliy ahamiyatga ega.

2181-2675/© 2025 in XALQARO TADQIQOT LLC.

DOI: **10.5281/zenodo.15513763**

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Kulolchilik — o'zbek xalqining qadimiy hunarmandchilik turlaridan biri bo'lib, asrlar davomida shakllangan maktablar, uslublar va bezak tizimlari orqali milliy madaniyatimizning ajralmas qismiga aylangan. Ushbu san'at turi nafaqat amaliy ahamiyatga ega buyumlar tayyorlashni, balki estetik qarashlar, dunyoqarash va falsafiy tushunchalarning moddiy timsolini ham o'zida mujassam etgan². Ammo bugungi globallashuv davrida kulolchilikda an'anaviy maktablarning yo'qolib borishi jiddiy muammoga aylanmoqda. Tarixiy manbalarda qayd etilishicha, O'zbekistonda bir necha yirik kulolchilik maktablari shakllangan: Rishton, G'ijduvon, Samarkand, Xiva, Toshkent kabi hududlarda faoliyat olib borgan bu maktablar

¹ Guliston Davlat universiteti San'atshunoslik fakulteti "Amaliy san'at va Dizayn" kafedrası o'qituvchisi

² Sobirova, D. (2021). *O'zbek kulolchilik san'atining taraqqiyoti*. Toshkent: Madaniyat nashriyoti.

o'ziga xos naqshlar, ranglar, shakllar va bezak texnikasi bilan ajralib turgan³. Masalan, Rishton kulolchiligi tabiiy mineral bo'yoqlar asosida ko'k, havorang va yashil ranglar uyg'unligiga asoslangan bo'lsa, G'ijduvon maktabida kuchli geometrik va simmetrik bezaklar ustuvor bo'lgan⁴. Bu maktablar asosan ustoz-shogird an'anasi orqali davom etib kelgan va har bir avlod o'zidan oldingi tajribani o'zlashtirib, uni takomillashtirgan.

An'anaviy uslublarning zaiflashish sabablari. Bugungi kunda kulolchilik maktablarining an'anaviy kulolchilik uslublarini zaiflashishi yoki yo'qolishining asosiy sabablari quyidagilardir:

1. **Tijoratlashtirish jarayonining kuchayishi:** Hunarmandlar bugungi kunda mahsulotlarining bozorda oson va tez sotilishini asosiy mezon sifatida ko'radilar. Shu sababli, an'anaviy, murakkab bezak va shakllar o'rniga soddalashtirilgan, tez ishlab chiqariladigan, turistlarga mo'ljallangan buyumlar tayyorlanmoqda⁵. Bu esa milliy uslublarning chekinishiga olib kelmoqda.
2. **Ustoz-shogird an'anasining uzilishi:** Ilgarilari kulolchilik saboqlari oila va ustaxonada amaliy yo'l bilan o'rgatilgan bo'lsa, bugun bu an'ana sustlashgan. Ta'lim muassasalarida nazariy bilimga urg'u kuchli bo'lib, amaliy ko'nikmalar yetarli darajada berilmayapti.⁶ Natijada yosh hunarmandlar chuqur ilm asosidagi uslublarni emas, balki ko'proq individual yondashuvlarni ustuvor ko'rmoqda.
3. **Madaniy merosni raqamlashtirish va hujjatlashtirishdagi sustkashlik:** Ko'plab ustalarning noyob uslublari, naqsh namunalarini to'plash, tavsiflash va arxivlash ishlari tizimli ravishda olib borilmayapti.⁷ Bu esa kelajak avlodlar uchun ilmiy asoslangan manbalar bazasining yetishmasligiga sabab bo'lmoqda.
4. **Zamonaviy dizayn va chet el estetikasi bosimi:** Bugungi global bozor talablariga moslashish uchun ko'plab ustalar xorijiy uslublarga taqlid qilishga harakat qilmoqda. Natijada, mahalliy bezaklar va estetik me'yorlar yo'qolish xavfi ostida qolmoqda.⁸

An'anaviy kulolchilik uslublarining yo'qolishi — bu oddiygina bir san'at turining emas, balki butun milliy madaniyatning yo'qolish xavfidir. Har bir naqsh, har bir shakl o'ziga xos tarixiy ma'lumot, xalqning dunyoqarashi, didi va falsafasini o'zida mujassam etgan. Ularning yo'qolishi esa avlodlar orasidagi madaniy uzviylikni buzadi, milliy o'zlikni anglashda bo'shliq hosil qiladi.⁹

Yechimlar va takliflar. Yuqorida sanab o'tilgan muammolarni bartaraf etish uchun quyidagi

³ Karimov, A. (2019). *Xalq amaliy san'ati va hunarmandchilik an'analari*. Samarqand: Zarafshon.

⁴ Qodirov, M. (2018). "Rishton kulolchiligi: uslub va an'analari". *O'zbekiston san'ati jurnali*, №4, 15–22-betlar.

⁵ Rasulov, S. (2020). "Bozor iqtisodiyoti sharoitida xalq hunarmandchiligining rivoji". *Iqtisod va madaniyat*, №2, 33–39-betlar.

⁶ Jo'rayev, B. (2022). Hunarmandchilikda zamonaviy ta'lim metodikasi. Farg'ona: Ilm ziyo.

⁷ Raximova, N. (2020). "Kulol naqshlarining raqamli arxivi: zarurat va imkoniyatlar". *Madaniy meros*, №1, 8–12-betlar.

⁸ Akramova, L. (2019). "Zamonaviy dizaynning milliy an'analarga ta'siri". *San'atshunoslik izlanishlari*, №3, 27–31-betlar.

Akramova, L. (2019). "Zamonaviy dizaynning milliy an'analarga ta'siri". *San'atshunoslik izlanishlari*, №3, 27–31-betlar.

⁹ Toshpulatov, H. (2021). *Milliy madaniyat va o'zlik*. Toshkent: Fan.

takliflarni ilgari surish mumkin:

Madaniy merosni raqamlashtirish: Har bir kulolchilik maktabiga oid naqshlar, ranglar, shakllar, texnikalar alohida katalog tarzida raqamlashtirilib, ta'lim va ilmiy tadqiqotlar uchun ochiq bazalar yaratilishi lozim.¹⁰

Ta'lim tizimini takomillashtirish: Kasb-hunar maktablari, kollej va institutlarda an'anaviy kulolchilik maktablariga bag'ishlangan amaliy kurslar tashkil etilishi zarur.¹¹

Ustoz-shogird tizimini qo'llab-quvvatlash: Tajribali ustalar tomonidan yoshlar uchun doimiy ochiq darslar, seminarlar va ustaxona mashg'ulotlarini o'tkazish tizimi yo'lga qo'yilishi kerak.

Davlat grantlari va rag'batlantirish: An'anaviy uslubda ishlayotgan hunarmandlar uchun alohida davlat granti va tanlovlar tashkil etilishi ular faoliyatini mustahkamlashga xizmat qiladi. Bunday rag'batlantirishlar esa usta kulollarni yanada ijod qilishga undaydi.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki kulolchilikdagi an'anaviy uslublar — bu millat ruhiyatining, san'at tafakkurining va tarixiy xotiraning betakror ifodasidir. Ularni saqlab qolish — nafaqat san'atkorlar, balki butun jamiyat oldidagi mas'uliyatdir. Aks holda, biz kelajak avlodga o'zliksiz, ildizsiz bir madaniyatni qoldirishimiz mumkin. Shu bois bu yo'nalishda tizimli va uzoq muddatli strategiyalar ishlab chiqilishi zarur. Kelajak avlodga bunday ajoyib ko'hna hunarni o'z qiymati bilan to'laqonli yetkazib berish bizning vazifamizdir. Chunki bunday san'at dunyo xalqlarining ijodidan ajralib turadi, kulolchilik san'ati o'zbek madaniy merosining ajralmas qismi san'atimizning ustuni desak ham mubolag'a bo'lmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Sobirova, D. (2021). O'zbek kulolchilik san'atining taraqqiyoti. Toshkent: Madaniyat nashriyoti.
2. Karimov, A. (2019). Xalq amaliy san'ati va hunarmandchilik an'analari. Samarqand: Zarafshon.
3. Qodirov, M. (2018). "Rishton kulolchiligi: uslub va an'analari". O'zbekiston san'ati jurnali, №4, 15–22-betlar.
4. Rasulov, S. (2020). "Bozor iqtisodiyoti sharoitida xalq hunarmandchiligining rivoji". Iqtisod va madaniyat, №2, 33–39-betlar.
5. Jo'rayev, B. (2022). Hunarmandchilikda zamonaviy ta'lim metodikasi. Farg'ona: Ilm ziyo.
6. Raximova, N. (2020). "Kulol naqshlarining raqamli arxivi: zarurat va imkoniyatlar". Madaniy meros, №1, 8–12-betlar.

¹⁰ Qodirova, G. (2023). "Rishton naqshlarini raqamlashtirish loyihasi". *Madaniyat va innovatsiya*, №1, 19–24-betlar.

¹¹ Shokirov, Z. (2020). *Kasb-hunar kollejlari madaniyatini rivojlantirishda kulolchilikni o'qitish tajribalari*. Andijon: Barkamol avlod.

7. Akramova, L. (2019). "Zamonaviy dizaynning milliy an'analarga ta'siri". San'atshunoslik izlanishlari, №3, 27–31-betlar.
8. Toshpulatov, H. (2021). Milliy madaniyat va o'zlik. Toshkent: Fan.
9. Qodirova, G. (2023). "Rishton naqshlarini raqamlashtirish loyihasi". Madaniyat va innovatsiya, №1, 19–24-betlar.
10. Shokirov, Z. (2020). Kasb-hunar kollejlari da kulolchilikni o'qitish tajribalari. Andijon: Barkamol avlod.
11. O'zbekiston Respublikasi Madaniyat vazirligi. (2022). Hunarmandchilikni qo'llab-quvvatlash bo'yicha davlat dasturi – 2022. Rasmiy nashr.